

ХАМІТОВ Назіп

доктор філософських наук, професор,
провідний науковий співробітник Інституту філософії
ім. Г.С. Сковороди НАН України

ЛЮБИВИЙ Ярослав

доктор філософських наук, професор,
провідний науковий співробітник Інституту філософії
ім. Г.С. Сковороди НАН України

**ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ І СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ:
ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНО-ОСОБИСТІСНІ ТА
ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНІ ВИМІРИ**

Важливим аспектом євроатлантичного вектору України є євроінтеграція. По суті, це здійснення даного геополітичного вектору в межах Західної Європи. Виникає важливе питання: чи не призведе інтеграція України в Євросоюз до зменшення або навіть втрати суверенітету? Чи може завдяки євроінтеграції рівень дійсного суверенітету буде підвищений? Для відповіді на ці питання слід передусім прояснити суть процесу євроінтеграції.

Євроінтеграція є одним із проявів глобалізації, при якій держави поступаються частиною суверенітету у політичній та економічній сферах, а також у культурному вимірі (мультикультуралізм) задля потенційного посилення свого суверенітету в усіх цих сферах і, головне, підвищення якості життя й можливостей самореалізації своїх громадян. В умовах плідної євроінтеграції держава, поступившись частиною суверенітету, в той же час підвищує власну

конкурентоспроможність на міжнародній арені та добробут власного населення. Врешті решт, в процесі євроінтеграції зростає і сукупний суверенітет держави, громадянського суспільства, стають більш захищеними права особистості.

Євроінтеграція, як і більшість глобалізаційних процесів в сучасному світі, означає відкритість високотехнологічним транснаціональним компаніям, з метою залучення у країну їхнього капіталу та технологій. Найновіші високі технології є більш продуктивними, енергозберігаючими, екологічно чистими й полегшують працю людини.

Євроінтеграція є важливим трендом розвитку сучасної цивілізації, підвищенням якості самоорганізації соціумів у їх продуктивній взаємодії. Євроінтеграція підвищує конкурентоспроможність кожної, навіть і невеликої держави, що входить до цього об'єднання, стосовно великих світових держав, підвищує їх сукупний суверенітет, хоча для цього доводиться частину свого суверенітету делегувати до органів колективного самоуправління.

Відзначаючи потенційні геополітичні переваги євроінтеграції для посилення суб'єктності України, слід усвідомити фактори, які гальмують європейську інтеграцію нашої країни та її безпеки.

Звернемося до факторів, які гальмують євроінтеграцію України і здатні гальмувати її надалі.

1. Передусім слід констатувати, що сьогодні Євросоюз стикається з низкою суперечностей, пов'язаних з інтенсивною іміграцією представників іншого цивілізаційного світу – мусульманського. Це веде до розмивання ідентичності країн Євросоюзу і наростання кризових процесів в економічній сфері. У політичній сфері маємо наростання суперечностей між

Заходом і Сходом Євросоюзу. Якщо країни «ядра» Євросоюзу, такі, наприклад, як Німеччина, Франція, Данія, мають ще доволі високий рівень толерантності по відношенню до емігрантів та біженців зі Сходу на основі фундаментальної цінності прав людини і будують на цьому свою гуманітарну політику, то пострадянські країни Східної Європи, наприклад, Польща, Румунія, Угорщина не бажають проявляти таку толерантність і їх гуманітарна політика виглядає зовсім інакше; країни-засновники Євросоюзу змушені вимагати від своїх молодших членів зі Сходу Європи дотримання спільної позиції щодо мігрантів. Вказана обставина гальмує євроінтеграцію України як однієї з пострадянських країн Східної Європи, які у свідомості політичних еліт ЄС асоціюються з неспроможністю до кінця прийняти західні цінності або, ще гірше, з їх імітаційним сприйняттям, що означає перекладання своїх економічних проблем на «старших братів» по ЄС.

2. Значущим фактором є позиція Росії, яка сприймає євроінтеграцію України і, взагалі її євроатлантичний вектор, не як вільний вибір сусідньої країни, а як *цивілізаційну зраду*, адже правлячий політикум Росії вважає Україну частиною спільної євразійської (московсько-православної) цивілізації.

3. У цьому контексті ще одним фактором, що суттєво призупиняє євроінтеграцію України, є неспроможність українських політичних еліт розв'язати дипломатичними засобами *цивілізаційний конфлікт* на Сході, який з 2014 року існує у якості *війни*. Це суперечить цінностям і політичним паттернам «ядра» Євросоюзу.

4. Суттєвим фактором, який віддаляє євроінтеграцію України, є олігархічний неофеодалізм, який означає

цивілізаційну прірву між сучасним українським і європейським цивілізаційним простором.

Якщо ж, незважаючи на ці фактори, євроінтеграція буде відбуватися, які можливі небезпеки для України на цьому шляху?

Недостатній економічний та технологічний рівень розвитку України при незбалансованому зближенні з ЄС може призводити до подальшого відтоку кваліфікованої та креативної частини населення, а також до обернення України на джерело сировини для розвинутих країн (лісу-кругляка, сільгосппродуктів, металу, вугілля тощо). В цьому плані нам не слід сьогодні записувати будь-які європейські країни до однозначних «друзів України», кожна з них має свої національні інтереси. При цьому ми повинні констатувати загальну підтримку Євросоюзом територіальної цілісності України у її цивілізаційному протистоянні з сепаратистські налаштованими територіями та Росією, яка підтримує їх навіть всупереч своїм економічним інтересам.

Події, які відбуваються останні п'ять років, дозволяють стверджувати, що *агресія проти України, що іде шляхом євроінтеграції без узгодження з Росією, буде тим більшою, чим далі Україна просунеться по цьому шляху*. Це стратегічна небезпека для України.

При цьому санкційний тиск Заходу на Росію задля того, щоб вона інакше ставилася до України, починає піддаватися критиці з боку низки країн Євросоюзу. І причиною цього є не просто корупція у середовищі політиків та чиновників ЄС. Сьогодні стає все більш очевидним, що *посилення міжнародного санкційного тиску на Росію призводить не до послаблення її тиску на Україну, а до його посилення*. Україна

протистоїть цьому тиску, закликаючи міжнародну спільноту – передусім Америку – тиснути на Росію ще більшими санкціями, в результаті Росія тисне ще сильніше.

Відповіддю на *економічний і політичний тиск* міжнародної спільноти на Росію маємо її *військово-політичний тиск* на Україну, війна на Сході якої стає хронічною з періодичними загостреннями. Отже, санкції проти Росії не лише не зменшують її агресії, а стимулюють її. Для Росії, а точніше, Кремля, в цій кризовій ситуації важливим є не рівень життя народу, який потерпає від санкцій, а відчуття втрати національної (*імперської*) безпеки, *цивілізаційних перспектив*, величі і гідності як своєї держави, так і країн-сусідів, навіть і таких «заблудних душ» як Україна. Адже, як уже зазначалося, Росія вбачає в Україні глибинно споріднену з собою частину *євразійської цивілізаційної спільноти* і категорично не хоче відпускати її у західноєвропейській і, тим більше, в євроатлантичний цивілізаційний простір. Цей простір сприймається нею сьогодні вже не як партнерський чи хоча б інакший, а як чужий, більше того, *ворожий*, що було характерно для «холодної війни» минулого століття. Це й породжує на території України гібридну війну вже нашого століття; і війна ця, принаймні в її інформаційних виявах, експортується на Захід; таке протистояння може пожвавлювати американські політичні еліти, але глибоко тривожить і лякає політичні еліти «ядра» Євросоюзу.

В результаті успішний євроінтеграційний рух України може означати ірраціональну непередбачувану відповідь правлячої політичної еліти Росії – аж до початку нових військових операцій з більш потужною зброєю; і цю обставину не можна залишати без уваги.

Звісно, глибина і сила факторів гальмування євроінтеграції України та небезпеки, які вона породжує, не повинні означати відмову від цивілізаційної взаємодії з Європою на угоду Росії. Інша справа, що європейський, а також євроатлантичний вектори України повинні здійснюватися дуже виважено, бути результатом органічного інноваційного розвитку в економіці, політиці, освіті, науці, духовно-творчій сфері, а не реалізовуватися мобілізаційно-командними методами, які насправді віддаляють нашу країну від Європи і роблять євроінтеграцію імітаційним процесом.

* * *

Осмилюючи євроінтеграцію України в контексті її суверенітету, слід визначити саме поняття державного суверенітету і усвідомити його специфіку в умовах глобалізації, а також співвіднести з поняттям «суб'єктність країни».

Суверенітет можна визначити як здатність соціальної системи у багатовимірному, – вертикальному, ієрархічному а також горизонтальному, мережевому (включаючи й територіальний вимір), – процесах своєї самоорганізації зберігати й відтворювати власну ідентичність. Суверенітет є складним явищем, яке включає в себе формальні та неформальні, загальносистемні компоненти. Цей процес самовідтворення реального суверенітету й ідентичності соціальної системи охоплює політико-економічні, екологічні, демографічні, соціокультурні, духовні та інші аспекти й остаточно виражається у юридичному оформленні суверенітету держави, нації, народу, а також прав особистості.

Якщо суб'єктність країни ми визначаємо як *здатність розгортати потенційні можливості її громадян і спільнот у*

інноваційній діяльності, яка виводить країну на світовий рівень, то реальний суверенітет є результатом суб'єктності. Суб'єктність країни завжди первинна до суверенітету держави. Без суб'єктності суверенітет стає суто формальним, а держава, яка представляє країну – маріонетковою.

Осмислений таким чином, суверенітет є однією із визначальних характеристик держави у сучасному надскладному світі. Зміцнення суверенітету держави є важливим чинником стабільного розвитку суспільства, дотримання прав і свобод громадян, зростання їхнього добробуту. Глобалізаційні та євроінтеграційні процеси впливають як на ідентичність людини, роблять її більш гнучкою та множинною, зберігаючи при цьому її базове ядро, так і на ідентичність громад. Соціуми стають більш пов'язаними і з територіально суміжними, і з найбільш віддаленими іншими соціумами, зростає кількість зовнішніх економічних та культурних зв'язків. Але це не заважає більшості держав зберігати найважливіші характеристики власного суверенітету.

Суверенітет формується у взаємовідносинах індивідів у процесі забезпечення їх життєдіяльності у навколишньому соціальному й природному середовищі. Кожний індивід має суверенне невідчужуване право на життя, безпеку, а також культурні та соціальні права у тому обсязі, в якому вони не порушують права інших. Основою особистісного суверенітету є те, що кожний має право вільно розпоряджатися як самим собою, так і засобами власного фізичного та іншого життєзабезпечення.

Разом з тим, у процесі життєдіяльності індивідів утворюються як горизонтальні, так і вертикальні, ієрархічні взаємовідносини. Для групової взаємодії кожний індивід має

частину власного суверенітету делегувати групі, членом якої він є. В залежності від особистих якостей індивідів між ними у групі встановлюється певний баланс суверенітетів, причому лідер групи може має дещо більший суверенітет, ніж інші. Аналогічним чином у суспільстві формуються взаємовідносини у групах, що мають певну асиметрію суверенітетів у залежності від їхнього місця у системі суспільних відносин. Подібно до цього формується баланс реальних суверенітетів у відносинах між різними суспільствами.

Суверенітет народу або нації є одним з найважливіших принципів міжнародного та конституційного права, що визначає визнання народу єдиним джерелом влади у державі та його виключного права на зміну конституційного ладу [3, 61]. Суверенітет народу полягає у його здатності у повному обсязі визначати власну життєдіяльність у політичному, економічному та культурному аспектах. При утворенні перших держав шляхом силового об'єднання або завоювання певні етноси та народи часто-густо втрачали повноту суверенітету, не мали можливості у належній мірі визначати власне життя. У доіндустріальну добу у багатьох країнах світу встановлювалися деспотичні режими, при яких народи втрачали повноту суверенітету. Також до втрати суверенітету деякими народами призводила імперіалістична, колоніальна політика певних держав. Для сучасної цивілізації характерним є набуття суверенітету багатьма народами, національностями, народностями, колишніми колоніями, посилення в них народовладдя. Розвиток цивілізації сприяє ненасильницькому, добровільному зближенню держав, націй та народів, взаємному дотриманню та визнанню суверенітету кожного з них, консенсусному вирішенню питання збалансування їх

суверенітетів. Суверенітет народу (суспільства) у сучасних умовах реалізується у всевладді народу, наявності демократичної форми правління та відповідній виборчій системі, реалізації національно культурних прав. Активним суб'єктом реалізації суверенітету народу (суспільства) є розвинене громадянське суспільство. Суверенітет народу є важливою складовою його ідентичності.

Утворення великих держав у середньовічній Європі відбувалося шляхом об'єднання за допомогою військової сили. Для утримання війська суверен (монарх) мав збирати податки, і навпаки, щоб зібрати податки, необхідно було мати військо. Суверенітет над територією означав насамперед право збирати податки й набирати підданих у військо. Політичний та економічний аспекти суверенітету виявлялися практично невіддільними. Це означало, окрім іншого, певну міру насильницького примусу монарха над підданими.

Від доби Відродження в Європі почала формуватися ідея народного суверенітету поряд з ідеєю богоподібності людини й природного походження її прав. Буржуазні революції до певної міри подолали позаекономічне насилля доіндустріальної епохи й закріпили право приватної власності. У народній державі зростання суверенітету народу означало й зростання прав кожної окремої людини. Народи, що знаходилися у колоніальній (чи напівколоніальній) залежності, або не мали власної держави, або жили у ситуації «захопленої держави». У такому випадку неповнота або відсутність державного суверенітету супроводжувалися відповідною упослідженістю особистого суверенітету та прав людини.

Суверенітет особи полягає в її праві бути єдиним, хто повністю розпоряджатися власним тілом й життям і у

можливості робити власний вибір у життєвих ситуаціях, при умові не порушення прав інших. Головним предметом особистого суверенітету є вроджене природне право людини на життя разом з можливістю захищати його будь яким доступним для неї способом. З цим базовим правом людини пов'язані й інші соціальні, економічні, екологічні та культурні права людини. Наявність особистого суверенітету та прав людини є важливою характеристикою її ідентичності. У колоніях, деспотичних і тоталітарних державах людина втрачає частину особистого суверенітету, проте головним трендом сучасного розвитку є зростання ролі й значення кожної людини у житті суспільства, а також відповідальності за екологічне майбутнє планети.

Суверенітет держави полягає у верховенстві влади на своїй території та незалежності у міжнародних відносинах [6, с. 684]. У часи монархій суверенітет ніколи не вважався абсолютним, оскільки був обмежений релігійними та етичними нормами [6, с. 685]. Крім того, і у XXI ст. у світі існує багато держав, котрі не можуть повністю реалізувати власний суверенітет, зазнають агресії або втручання у внутрішні справи з боку інших держав. На противагу цьому, Європейський Союз є найбільш цивілізованою з існуючих зараз форм міждержавних відносин, де передбачена повна повага до суверенітету інших держав та консенсусне прийняття рішень.

Необхідно розрізнити поняття ідеального суверенітету та реального його здійснення на всіх рівнях – держави, суспільства та особи. Кожна людина і кожний народ прагнуть досягти власної самореалізації, однак у глобалізованому, взаємопов'язаному світі це може зреалізуватися лише в умовах взаємності, солідарно, а не за рахунок іншого. До того ж, права

людини як такі, хоча і обмежені поточним законодавством, проте вони не є вичерпними, і за конституціями багатьох цивілізованих країн вони можуть постійно поглиблюватися й розширюватися. На відміну від ідеального уявлення про суверенітет, реальний суверенітет є явищем динамічним, він може зміцнюватися, або навпаки, втрачатися під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників. Європейський Союз є таким об'єднанням держав, в якому реальний суверенітет кожної держави взаємно підтримується іншими державами. Кожна держава Європейського Союзу сповна реалізує суверенітет на власній території, має власну демократичну політичну систему, ту чи іншу форму правління, власну виборчу систему, захищає власну національну культуру та мову. Проте, Євросоюз надбудовує над органами управління держав спільні для них органи, і частину суверенітету кожна держава делегує зазначеним наднаціональним органам, що в цілому не порушує їхній власний суверенітет, а навпаки, посилює.

Абсолютизація поняття суверенітету і зведення його до імперативних формулювань впливає з самої природи класичних юридичних формулювань, особливо характерних для доби Модерну. Класична норма права, яка предписує ті чи інші дії, ґрунтується на бажаній ідеальній моделі поведінки суб'єкта, – якою вона повинна бути. Однак, унормувати надскладне життя соціуму таким чином, щоб досягти більш-менш повної реалізації норм права є непростим завданням, оскільки правосвідомість є консервативним феноменом, що сприймає будь-які вже існуючі, а ще до того ж інноваційні норми досить повільно. Вирішальним чинником тут є відповідність актуального законодавства тієї чи іншої країни як поточним, та і базовим інтересам громадян. Відкритим,

цивілізованим країнам це в основному вдається. Навпаки, у країнах із обмеженою демократією, у значних сегментах суспільства виникає тіньові норми, що керуються звичаєвим правом. У такому разі проголошуваний суверенітет країни, суспільства, особи може відчутно відрізнятись від дійсної його реалізації. Більше того, офіційно проголошуваний суверенітет може протиставлятися реальному, а прагнення індивідів та соціальних груп до більш повної реалізації власного суверенітету тут зустрічає силову протидію з боку зацікавлених груп, включаючи й ідеологічний тиск, поєднаний із маніпулятивним залякуванням про те, що спроби досягти повноти суб'єктності й суверенітету можуть нібито навпаки призвести до їх втрати. Звідси й виникає надмірна проблематизація питання про необхідність для країни, що прагне до євроінтеграції, делегувати частину суверенітету для вступу у Євросоюз.

Ця проблема розв'язується в результаті виявлення балансу переваг та втрат, що є наслідком такого вступу. Досвід показує, що переваги від вступу до Євросоюзу переважають певні символічні втрати, оскільки це об'єднання є об'єднанням рівноправних цивілізованих країн, що має механізми взаємовигідного врегулювання взаємовідносин між його членами. Інша справа, що вступ до міждержавного об'єднання, наприклад, СНД, де існують нерівноправні відносини, може бути не вигідним і навіть руйнівним для державного суверенітету країни, яка наважиться на такий крок.

Суверенітет насамперед розуміють як політичний феномен, проте, економічний аспект тут має також велике значення. Оскільки країни економічно розвивають нерівномірно, мають різний рівень економічного розвитку, то

при умові нецивілізованих взаємовідносин між ними, може виникати загроза та ризик для суверенітету країни із слабкішою економікою. На противагу цьому, Євросоюз культивує рівноправні політичні й економічні відносини між своїми членами, і створює передумови для поширення високих технологій для країн, які мають дещо нижчі економічні показники, ніж середні по Євросоюзу з метою подолання надмірного технологічного розриву між його суб'єктами.

Сучасні держави є тією чи іншою мірою соціально-орієнтованими, і тому однією з важливих характеристик суверенітету є їх турбота про економічний добробут громадян, працевлаштування яких є важливим напрямом діяльності держави. Політика урядів щодо збільшення кількості кваліфікованих робочих місць й покращення соціальних показників є важливою стороною їх діяльності і стимулюється електоральною поведінкою громадян. В результаті цього виникає конкуренція й суперництво держав щодо максимального задоволення запитів власного населення. В умовах сучасної світової кризи, пов'язаної із технологічними інноваціями, особливо у сфері енергетики та відповідною зміною глобальних економічних відносин, відбувається загострення протистояння новітніх та архаїчних суспільних відносин, ідентичність та суверенітет багатьох держав піддається жорстким випробуванням, в результаті чого має сформуватися нова архітектура світового порядку. В цих складних умовах політика Євросоюзу орієнтована на спрямування конкуренції держав у цивілізовані рівноправні рамки таким чином, щоб не порушувався їх суверенітет.

* * *

Важливою основою суверенітету є національна та особиста ідентичність. Зберегти ідентичність означає зберегти власну державу, мову, культуру, вікові традиції. Суверенітет є важливим засобом збереження національної та особистої ідентичності. Євросоюз об'єднує розвинені демократичні країни, в яких не існує антагоністичних протиріч всередині – між соціальними групами, політичними партіями, громадянським суспільством та державою, а отже нікому не нав'язується обов'язкова, «єдино правильна» національна ідентичність. У цих країнах досягнутий високий рівень добробуту громадян, створено умови для їх професійного та особистого вдосконалення та розвитку. Відповідно, в ЄС поєднуються країни у яких немає антагоністичних відносин між собою. Певна відмінність у рівні розвитку країн поступово долається шляхом наукового та технологічного взаємообміну.

Суттєвий вплив на суверенітет держав та народів справляють глобалізаційні процеси. Глобалізація та глобальний «імперіалізм» мають і позитивні і негативні сторони. Але суттєве зростання від початку XXI століття середньої тривалості життя на всій планеті, включаючи й бідні країни, швидке поширення відновлювальної енергетики дають підстави стверджувати, що загальний позитивний тренд у сучасному світовому розвитку є переважаючим. Негативною стороною глобалізації є поки що не подолана успадкована від минулих часів відчутна нерівність, насамперед економічна, між державами, всередині держав – між різними соціальними групами, а всередині груп – між окремими індивідами. Така нерівність зумовлена нерівномірним доступом різних соціальних суб'єктів до важливих ресурсів, насамперед до

викопних енергетичних, розподіл яких залежить від монополій. Швидкий розвиток відновлювальної енергетики у найближчій та середньостроковій перспективі нівелює домінуюче становище енергетичних монополій та робить її конкурентною й загальнодоступною, зменшуючи соціальну нерівність між людьми в плані їх доступу до природних ресурсів. Це врешті-решт сприяє посиленню суверенітету кожного індивіда, зменшенню економічного розшарування та соціальної дистанції між багатими й бідними членами суспільства, зміцненню суверенітету більшості держав.

Сучасне наукомістке високотехнологічне виробництво потребує високоосвіченого ініціативного здатного до інтенсивної комунікації виробника, який вміє співпрацювати з колегами та партнерами, налагоджувати довірливі рівноправні відносини з ними. Суспільство не розвивалося б, якби не створювало умови для розвитку такого виробника, не забезпечувало його права та особистий суверенітет.

В індустріальному суспільстві машинного виробництва найбільш масовий безпосередній виробник у своїй діяльності прив'язаний до машини й механічно та з певною інтенсивністю виконує одноманітні функції. Його індивідуальність та творчі задатки нікого не цікавлять і не віднаходять самореалізації. У постіндустріальному виробництві зростає роль і значення творчої високоосвіченої індивідуальності, яка вміє налагоджувати взаємодію з колегами як із рівноправними творчими індивідуальностями, а всі разом вміють співпрацювати у колективі. Кожному працівнику необхідно мати не лише високу кваліфікацію, а й комунікативні компетенції. У суспільстві зростає кількість активних високоосвічених компетентних осіб, що мають навички до

організації та самоорганізації, які у соціальній взаємодії самостійно можуть усвідомлювати шляхи реалізації власних інтересів та інтересів інших громадян, а також – громади та суспільства в цілому. Здійснення суверенітету окремих громадян та громад забезпечує здійснення і суверенітету держави як такої.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та прагнення значної частини українців вступити до Євросоюзу є доволі органічною, оскільки духовна єдність України з Європою була завжди. Це прагнення було укорінене в менталітеті українського народу й існувало всупереч тому, що внаслідок насильницького втручання північно-східного сусіда, який спочатку виступав у вигляді Московського улусу Золотої Орди, потім – Російської Імперії, а згодом – Радянського Союзу. Європейські устремління українців переслідувалися, а європейські світоглядні цінності цілеспрямовано деформувалися пропагандою.

При цьому слід враховувати дві важливі обставини. По-перше, європейські світоглядні цінності не є застиглими, вони розвиваються, і деякі з них (скажімо, в сфері гендерних інновацій) можуть бути не дуже близькими сучасним українцям. По-друге, Україна не йде чи «повертається» в Європу, вона сама є Європою, сама причетна до формування європейських цінностей – і сьогодні, і в минулому, і в майбутньому. Інша справа, що ми повинні так конструктивно й креативно проявитися, щоб матеріальні й духовні цінності, які ми генеруємо, були значущими для сучасного Євросоюзу.

Мова повинна йти не про абстрактне й «дисципліноване» прийняття цінностей ЄС, а про співзвучність та синергію європейських цінностей України та ЄС. І, звісно, Україна

повинна здійснювати євроінтеграцію відповідно до своїх національних інтересів і спільних цінностей, а не «на зло» Росії. Українська політична і духовна еліта повинна чітко усвідомлювати сенс євроінтеграції для посилення суверенітету і суб'єктності України у світі.

* * *

Сучасний технологічний та соціальний розвиток все більшою мірою залежить від розвитку людських якостей безпосереднього виробника й відповідної гуманізації суспільних відносин. Жорсткі ієрархічні суспільні відносини в умовах Третьої [5] та Четвертої [8] промислових революцій виявляються неконкурентоспроможними і мають замінюватися на мережеві й горизонтальні. Це створює сприятливий економічний контекст для більш повного впровадження в Україні європейських цінностей та норм життя в їх сучасній інтерпретації. Перехід від монопольної корумпованої до відкритої конкурентної економіки, що сприяє покращенню добробуту громадян, є необхідною умовою збереження та зміцнення державності. Держава є сильною не тоді, коли у широких масштабах застосовує свавільне політичне насилля, а тоді, коли існують реальні можливості самореалізації кожної особистості, а також продуктивна взаємовигідна взаємодія різних соціальних груп та класів. Тому, сприяючи розвитку високотехнологічних виробництв та вдосконаленню суспільних відносин й інноваційному менеджменту, держава зміцнює власний суверенітет і захищає права своїх громадян.

Геополітичною особливістю України є те, що вона знаходиться на розламі таких цивілізацій, котрі наразі одночасно взаємодіють та конфліктують, практично

знаходячись у стані холодної війни. Україна не має альтернативи євроінтеграції, через те, що в неї відсутні достатні ресурси, щоб утримати нейтральний статус. Якщо Україна своєчасно не делегує частину суверенітету Європейському Союзу, то її економіка може зазнати краху, і вона взагалі може повністю втратити державний суверенітет і саму державність як таку, а громадяни можуть позбутися практично всіх прав, у тому числі й права на життя. Економіка України є слабкою в організаційному та технологічному плані, і тому не зможе нормально існувати без швидкого розширення зв'язків із країнами Євросоюзу, які сприяють відкриттю в Україні сучасних підприємств і допомагають українській економіці входити у жорстку світову конкуренцію.

Важливою стороною суверенітету народу, народності, нації є забезпечення безпеки та реалізація культурних прав. Діяльність держав спрямована на захист та розвиток культурної самобутності та ідентичності кожного члена зазначених спільнот. Однак у світі є ще країни, в яких недостатньо захищені права, культура та мова національних меншин. Культура, мова й особливості релігійної ідентичності українського народу протягом декількох століть зазнавали тисків та приниження з боку Російської імперії. Незважаючи на це, внаслідок тривалої боротьби українському народу вдалося зберегти власну мову, культуру та автентичну релігійну ідентичність, навіть в умовах відсутності держави або існування квазідержавності (в якості УРСР) у дуже обмеженому вигляді, що все ж таки забезпечило подальшу можливість розвитку та закріплення державного суверенітету.

З моменту проголошення незалежності України стало очевидним, що справжній розвиток культури й мови

неможливий без підтримки держави [2, с. 151]. Тут проявляється взаємна детермінація: без закріплення державності й захисту політичної та інформаційної безпеки неможливе повноцінний розвиток культури й мови. З іншого боку, без опертя на глибинну культурну традицію й менталітет народу розвиток державних інститутів буде дуже сповільненим, а у сучасному стрімко змінюваному світі інститути можуть бути дуже деформованими.

Разом із тим, держава, сприяючи розвитку культури й державної мови, повинна не репресувати, а заохочувати людей. Саме репресивний характер інститутів держави здатний глибинно деформувати їх. Тоді проголошення європейської і євроатлантичної інтеграції відбувається через її *євразійську реалізацію* в гіршому розумінні слова, така реалізація нищить і можливість, і дійсність цієї інтеграції.

Протягом останніх п'яти років армія Україні, мабуть вперше в її новітній історії, стала справжнім не лише державним, а навіть державотворчим інститутом. Потреби армії, окрім іншого, стимулюють високотехнологічне виробництво, що стає базисом для подальшого швидкого розвитку високих технологій. Загальні безпекові питання з необхідністю включають у себе й питання інформаційної безпеки, що створює сприятливе середовище для розвитку національної культури й мови. Це означає, що останніми роками державний суверенітет і права особистості в Україні набули нової якості й зміцнилися.

Надзвичайно важливо, щоб сучасне зміцнення суверенітету України на основі розвитку армії як каталізатора не поєднувалася з авторитарними тенденціями під маскою демократії у політикумі й суспільстві загалом. В сучасному

українському контексті це може виступати результатом дії тих чи інших олігархічних груп з їх егоцентричними інтересами і кишеньковими партіями й фракціями у парламенті. В таких умовах «зміцнення суверенітету» означає ізоляцію України від світу, робить євроінтеграційні процеси імітаційними, руйнує права особистості на гідне життя, самореалізацію, свободу думки, слова та совісті.

Опертя держави на найкращі традиції, культуру й менталітет народу робить державу сильною, а владу легітимною. При цьому необхідно, щоб поєднання народу і держави відбувалося *за посередництвом громадянського суспільства* з його діалогічністю і критичним ставленням до політикуму й чиновництва. Дієве громадянське суспільство представляє культурні традиції й менталітет народу в осучасненому, *живому* вигляді, не даючи політикам і чиновникам від культури монополізувати «голос народу», та його «найкращі традиції», призначаючи своїх опонентів «ворогами народу».

Якщо держава не враховує вікові традиції народу, які представлені передусім не у музеях, а у *практиці життя громадянського суспільства*, то їй доводиться використовувати жорсткі силові методи адміністрування суспільних відносин й ідеологічні маніпуляції. У такому випадку більшість громадян вважатимуть державу чужою і спиратимуться на тіньове звичаєве право у регулюванні базових життєвих відносин, що поширюватиме елементи анархії у соціумі. Створення сильної легітимної держави є завданням політичної й культурної еліти, всього громадянського суспільства. Політика Євросоюзу спрямована саме на те, щоб асоційовані члени впроваджували демократичні форми правління, які відображають як

економічні, так і культурні інтереси громадян, взаємно узгоджені з економічними й культурними інтересами інших членів Євросоюзу.

Децентралізація, що впроваджується нині в Україні, перенесення частини повноважень з центру на місця, знімає політичне напруження між центром та регіонами, ліквідує значну частину корупційних зв'язків, надає можливість регіонам продуктивно використовувати фінансові ресурси на власний розвиток. Це робить державу більш сильною та стабільною, підвищує легітимність влади, зміцнює як її суверенітет, так і суверенітет громад. Продовженням цього процесу є створення об'єднаних територіальних громад, розвиток місцевого самоуправління, завдяки якому активізується участь кожного громадянина в організації власного добробуту, а також способу життя в контексті життєдіяльності всієї місцевої громади. Це, в ідеалі, означає гармонійне поєднання держави й громадянського суспільства, що є фундаментальною умовою здійснення успішного цивілізаційного проекту України [4; 7].

Ці зміни відбуваються в процесі реалізації зобов'язань України згідно з угодою про євроасоціацію. Це корисно насамперед громадянам України, а Євросоюз зацікавлений у стабільному розвитку України, у поширенні цивілізованих суспільних відносин на схід від своїх кордонів, а також у посиленні власного потенціалу внаслідок майбутнього входження України в Євросоюз.

Позитивною стороною євроасоціації є розширення економічних зв'язків і зростання експорту українських товарів до Європейського Союзу. Крім того, нарощування виробництва продукції в оборонній промисловості при технологічній

допомозі з боку західних країн сприяє розвитку високих технологій в Україні, відновленню старих та утворенню нових технологічних ланцюгів між підприємствами. Це закладає основу для інноваційного технологічного буму в Україні за участю також і ІТ фахівців, кількість яких в Україні швидко зростає. До того ж, зростає і кількість ІТ фірм в Україні в додаток до того, що значний контингент ІТ фахівців працюють методом аутсорсінгу на закордонних фірмах. Все це стає можливим завдяки євроасоціації.

Важливою передумовою суверенітету країни є стан її економіки. Країна із слабкою економікою вимушена йти на певні поступки в питаннях суверенітету країнам з більш потужною економікою. Успішність економіки країни в сучасному світі визначається здатністю швидко запроваджувати технологічні інновації, що залежить насамперед від її відкритості, інклюзивності, відсутності корупційного тиску на інноваційні сектори. Якщо в економіці країни переважають екстрактивні інститути, монопольні власники та чиновники домінуючої традиційної технологічно застарілої економіки різноманітними засобами чинять спротив розвитку інноваційних високотехнологічних секторів [1].

Важливою проблемою розвитку українського суспільства є необхідність поєднання формування легітимних безпекових державних інститутів, що спираються на традиції самоорганізації громад з потребами інноваційного розвитку економіки. Адже вирішення питань безпеки та прискореного економічного розвитку вимагає величезної мобілізації ресурсів суспільства на кожному з цих напрямів діяльності, що ускладнює одночасне вирішення цих питань. Це потребує, з одного боку, актуалізації найкращих традицій самоорганізації

громад, а також сучасного досвіду побудови інститутів, наприклад. використання досвіду формування управління військовими підрозділами знизу за моделями, виробленими в деяких країнах НАТО та ізраїльській армії. Тобто, тут необхідно відкинути деякі деструктивні архаїчні елементи військових традицій та впроваджувати більш сучасні. З іншого боку, інноваційна високотехнологічна економіка вимагає опанування організаційною дисципліною, яка робить можливою створення довгих і розгалужених технологічних взаємозв'язків між суміжними підприємствами що утворюють сучасні виробничі кластери, включаючи й ІТ-галузь. Інакше кажучи, в суспільстві необхідно одночасно впроваджувати декілька моделей соціальної організації й типів менеджменту, які не просто суміщати.

Таким чином, євроінтеграція є важливим чинником зміцнення суверенітету України, ефективною розбудови демократичних соціальних інститутів. Соціальні інститути європейських країн і Європейського Союзу в цілому є перевіреною на практиці моделлю для вдосконалення суспільних відносин в Україні. Реальний суверенітет країни у сучасному світі вибудовується на консенсусному балансі суверенітету держави й народу, (громадянського суспільства) та дотриманні прав людини. Якщо країна як член Європейського Союзу делегує частину власного суверенітету, то вона бере участь у колективному виробленні рішень як член цього об'єднання, тому таке делегування суверенітету не є його втратою, а навпаки, примноженням.

Євроінтеграція України є важливою умовою зміцнення обороноздатності країни, піднесення добробуту її громадян і, відповідно, зміцнення її суверенітету. Проте, як ми вже

вказували, неприпустимою є імітація євроінтеграційних процесів, коли суспільство мобілізованими колонами іде до «світлого майбутнього» у Євросоюзі. Це означає рецидиви утопічної свідомості й утопічної, соціально-інфантильної поведінки, характерні для тоталітарного й посттоталітарного минулого, що є глибинно чужим для способу життя ЄС і згубним для суверенітету України, яка на цьому шляху буде втрачати суб'єктність у світі.

Справжня євроінтеграція – це щоденні зміни по посиленню гідної самореалізації людини, ролі громадянського суспільства, яке і не підкорене державі, і не вступає з нею в антагонізм, а знаходить збалансовану взаємодію. Саме на цьому шляху можливе розкриття всіх потенційних перспектив громадян України, посилення суб'єктності нашої країни у світі, а відтак – підвищення рівня суверенітету Української держави. При цьому завжди слід пам'ятати, що не самореалізація громадян існує заради суверенітету, а саме суверенітет задля самореалізації громадян [9]. Лише така світоглядна трансформація суспільної свідомості, помножена на щоденну інноваційну діяльність, здатна відкрити для України цивілізаційний простір ЄС. Відкрити не в якості об'єкта впливу чи буфера між Європою та євразійською спільнотою, а як справжнього цивілізаційного суб'єкта і партнера.

Список використаних джерел:

1. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають / Аджемоглу Д., Робінсон Дж. – К.: Наш Формат, 2016. – 472 с.
2. Державний суверенітет України // Юридична енциклопедія. Т 2 / Редкол. Ю.С.Шемшученко (головний

редактор) та ін. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П.Бажана, 1999. – 744 с.

3 Народний суверенітет // Юридична енциклопедія. Т. 4. / Редкол. Ю.С.Шемчученко (головний редактор) та ін. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П.Бажана, 2002. – 720 с.

4. Пирожков С.І., Хамітов Н.В. Цивілізаційний проект України: від амбіцій до реальних можливостей // Вісник НАН України, 2016, № 6. – С. 45 – 52.

5. Рифкин Дж. Третья промышленная революция. Как горизонтальные взаимодействия меняют энергетику, экономику и мир в целом / Джереми Рифкин. – М.: Альпина нон-фикшн, 2016. – 410 с.

6. Суверенітет // Юридична енциклопедія. Т. 5 / Редкол. Ю.С.Шемшученко (головний редактор) та ін. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П.Бажана, 2003. – 736 с.

7. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь / Ред. кол.: С.І. Пирожков, О.М. Майборода, Ю.Ж. Шайгородський та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – К.: НАН України, 2016. – с. 135-195

8. Шваб К. Четвертая промышленная революция / Шваб К. – М.: Эксмо, 2016. – 208 с.

9. Khamitov N. Self-relialization of personalitty as a goal of a civilizational project of Ukraine // Особистість, стать, сім'я: виклики та відповіді філософської антропології, психоаналізу і арт-терапії підхід філософської антропології як метаантропології. Збірник наукових праць. – К.: Інтерсервіс, 2017. – С. 7–27.